

MARCELLO-NIZIA, Christiane / COMBETTES, Bernard / PRÉVOST, Sophie / SCHEER, Tobias (2020): *Grande grammaire historique du français*. Berlin / Boston: Walter De Gruyter, 2 vol., 2185 p.

Resulta ben difícil donar compte, encara que sigui succintament, d'una obra d'aquesta extensió i complexitat en l'espai que habitualment es concedeix per a les ressenyes en una revista. No només la *Grande grammaire historique du français* (GGHF) en conjunt, sinó cada una de les parts en què es divideix mereixeria una ressenya individual, cosa que certament no podem fer aquí. En aquesta nota intentarem sobretot posar en relleu els aspectes que creiem més interessants i innovadors de l'obra. Perquè potser la primera pregunta que es pot fer un lector és quin sentit té ara mateix escriure una nova gramàtica històrica del francès. Els editors, que signen coralmment el primer capítol («Chapitre 1. Une Grammaire historique de l'an 2020»), ens en donaran la resposta.

Tanmateix, abans d'endinsar-nos en el contingut d'aquesta gran gramàtica, en presentarem l'estructura. L'obra es divideix en 10 parts («partie(s)») i cadascuna d'aquestes parts comprèn un nombre variable de capítols; dels tres de la part de fonaments teòrics i metodologia,¹ als 14 de la part de fonètica històrica. Hi ha encara un capítol fora d'aquestes parts: el primer, que hem esmentat suara, i que ve emmarcat per una portadella amb els títols «Introduction. Principes de la *Grande Grammaire Historique du Français*». Aquest primer capítol ve precedit de més de 50 pàgines, numerades amb números romans, d'elements d'acompanyament. En primer lloc, la dedicatòria al malaguanyat Peter Koch, col·laborador de la gramàtica i que morí prematurament el 2014; i la llista de col·laboradors de l'obra, més de 30, amb les institucions a les quals pertanyen (p. VII). Segueix un sumari, on s'esbossen només els títols de les parts i capítols dels dos volums (p. IX-XIV), i una taula de matèries, ara sí molt detallada, del que es troba en el volum primer (p. XV-L). L'extensió de la taula de matèries es deu al fet que s'hi inclouen no només els capítols, sinó tots els títols de paràgrafs, fins a cinc nivells de profunditat, de cada capítol. Es tracta, efectivament, d'una descripció molt detallada, però creiem que no és sobrer perquè ha de permetre al lector que cerqui una informació en concret trobar-la amb facilitat, cosa que no resulta fàcil en una obra d'una extensió tan gran. Completa encara aquest conjunt d'elements d'acompanyament la «Liste des conventions d'écriture et d'abréviations utilisées dans la GGHF» (p. LI-LIHI). De les convencions de l'escriptura anotarem només que la cursiva s'empra tant per marcar les formes franceses com per marcar els ètims; en aquests darrers, a més, un subratllat indica la vocal tònica. Cal dir que és un sistema poc habitual en obres de la nostra especialitat i, a més, en alguns capítols no se segueix i els ètims estan en rodona sense cap marca tipogràfica que els separi de la resta del discurs, si no és el subratllat de la tònica o la marca de vocals llargues. Possiblement aquest sistema entorpirà la lectura als lectors acostumats al sistema tradicional de versaletes.² En canvi, resulta útil la distinció que es fa entre l'ús de l'asterisc per indicar les formes agramaticals o no documentades i el símbol «^o» que s'utilitza per a les formes reconstruïdes. En el volum segon es repeteixen els mateixos materials d'acompanyament, però, lògicament, amb la taula de matèries detallada corresponent als capítols del segon volum (vol. 2, p. V-XLIHI). Altres elements d'acompanyament els trobarem només al final del volum segon: les sigles (p. 2015-2017), les referències als textos del corpus informatitzat (p. 2019-2023; vegeu més avall per al corpus), les referències bibliogràfiques que, notarem, ocupen més de 125 pàgines (p. 2025-1255), i un índex de «notions» o conceptes (p. 2157-2185); aquest darrer índex inclou tant noms de persona (ex. Palsgrave), noms de llengües o dialectes, i sobretot conceptes lingüístics i gramaticals. En una nota prèvia s'explica com es fan les remissions: a pàgines, a capítols o subcapítols, però a paràgrafs per la part 3, de fonètica històrica, que s'estructura en paràgrafs. També hi ha remissions internes al propi índex. És útil saber que existeix també un

1. No tenim en compte la part 10, de conclusions, que consta només d'un capítol, el 51.

2. P. ex., qui llegeixi la frase següent «Dans le^one > leon (Rol 1111), lion (Rol 2436) e initial en hiatus s'est maintenu sous la forme de e ou i, puis i, qui a prévalu, s'est ultimement consonifié en yod [...]» (p. 206, remarque 5) possiblement s'entrebancarà en algun moment o altre en la lectura.

índex lexical de la *GGHF* que es pot descarregar gratuïtament a partir de la pàgina web de l'editor (<<https://doi.org/10.1515/9783110348194>>) i que permet fer recerques automàtiques. Es descarrega en diversos fitxers que inclouen també un fitxer d'instruccions d'ús. Una eina d'un enorme valor i que cal agrair que hagi estat posada a lliure disposició dels investigadors.

Retornem, ara, al capítol inicial «Une Grammaire historique de l'an 2020» i a la pregunta sobre el sentit que té escriure una gramàtica històrica francesa el 2020. La lingüística romànica i la lingüística francesa en concret havien produït en el segle *xx*, fins i tot a finals del *xix*, grans obres que compilaven tots els coneixements al voltant d'un tema. Però és clar que d'aleshores ençà hi ha hagut grans novetats en la recerca, i no només això, sinó que la recerca en sí i els mètodes per fer-la han canviat. Un dels aspectes innovadors d'aquesta gramàtica és que està basada en un gran corpus textual informatitzat; tal com explica Sophie Prévost (capítol 3, «Une grammaire fondée sur un corpus numérique», p. 37-53), les obres precedents s'havien elaborat sobre un corpus de textos limitat, a vegades ni tan sols explícit, o sobre un cert nombre de textos despullats més exhaustivament i altres mencionats només esporàdicament. En l'època de les grans bases de dades, s'ha constituït per a aquesta gramàtica un corpus de 13,5 milions de mots (p. 41). Aquest gran corpus comprèn obres des dels orígens (les primeres, lògicament, els Juraments d'Estrasburg i la Seqüència de Santa Eulàlia) fins a 1995; l'inventari de textos informatitzats es pot trobar a les pàgines 46-53 d'aquest capítol; els textos es reparteixen en períodes històrics i, per cada període, hi ha uns textos considerats nuclears i altres de complementaris. Òbviament, per als períodes més antics hi ha proporcionalment més textos despullats (els d'abans de 1100 ho són de manera exhaustiva), mentre que el segle *xx* es troba representat per una vintena de textos.

El fet que la gramàtica es basi en aquest corpus és una de les qüestions que s'assenyalen en el capítol 1, en el paràgraf 2, «Une grammaire sur corpus». Altres aspectes innovadors que destaquen els editors en aquest primer capítol són la inclusió de tota una sèrie de temes que no s'havien pres en consideració en les gramàtiques històriques tradicionals (p. 4). Als coneguts i esperables capítols de fonètica històrica, morfologia històrica, sintaxi històrica i història del lèxic, s'hi afegeixen capítols sobre la grafemàtica (part 4, «Codes de l'écrit, graphies et ponctuation»), la semàntica gramatical (part 7, «Sémantique grammaticale») i la pragmàtica (part 8, «Énonciation et textualité, pragmatique»). Es posa també l'accent en el fet que la gramàtica s'interessa també pel proto-francès, ja no llatí però anterior als dotze segles de tradició escrita d'aquesta llengua (paràgraf 5 del capítol, «Une histoire en longue durée : focus sur la partie ancienne»). Al costat de les innovacions es reconeixen certes mancances (paràgraf 4, «Incomplétudes, et souhaits») com la presa en consideració majoritària només del francès central, sense donar lloc a altres varietats. En un altre paràgraf es destaca encara la voluntat de no presentar només una successió de descripcions sincròniques, sinó de fer una veritable «gramàtica del canvi» (paràgraf 6, «Une grammaire du changement»). El primer capítol de la *GGHF* acaba retent homenatge a les obres que l'han precedit; tot i remarcar la voluntat d'innovació, s'assegura, no obstant, el valor de les publicacions anteriors que, més que una tradició, representen una ambició de coneixement que ha influït fortament en la *GGHF* (paràgraf 11, «Une longue et dense tradition»).

Donem notícia, seguidament, de les parts de què consta la *GGHF* més enllà d'aquest capítol de presentació. La primera part reuneix tres capítols (2 a 4) sobre els «Fondements théoriques et méthodologie». A més del ja esmentat capítol tercer sobre el corpus textual, hi trobem encara el capítol 2 «L'approche du changement linguistique dans la GGHF», amb tot l'aparell teòric al voltant del canvi lingüístic, i el capítol 4 sobre la periodització de la història de la llengua francesa. La segona part està dedicada a la història externa i consta de 6 capítols (del 5 al 10): el 5 d'introducció, el 6 que gira entorn de la pregunta «Que peut-on appeler "français", et à quelle époque ?», el 7 amb un resum de «Les données historiques, géographiques et démographiques» i encara, més innovadorament, el 8 «Colingüismes et contacts de langues», el 9 «Les genres textuels» i el 10 «Les interventions sur les parlers, l'équipement de la langue, les facteurs sociolinguistiques».

Com hem dit anteriorment, la part amb més capítols és la tercera part de «Phonétique historique», que és també la que ocupa una major quantitat de pàgines (p. 157-489). Com les altres parts, ve precedi-

da d'un capítol d'introducció (capítol 11), i, a diferència d'altres parts, conté també un capítol d'«Outils» (capítol 12) amb les eines teòriques per a la descripció de la fonètica històrica. Per la resta, els diferents capítols desgranen els diversos aspectes del vocalisme i el consonantisme. Vista la complexitat d'aquesta part, s'ha estructurat d'una manera particular, tal com esmentàvem a propòsit de l'índex de conceptes: a l'estructura jeràrquica en paràgrafs i subparàgrafs (p. ex. 1.1., 1.2., 1.2.1.) s'hi afegeix una numeració al marge esquerre dels paràgrafs, de l'1 al 402. Encara per fer més llegible el conjunt, s'hi inclouen nombroses «remarques» de detall, en lletra més petita i sagnat, i també hi trobem molts quadres sinòptics.

Abans de la part de morfologia i morfosintaxi, s'hi inclou una part innovadora de «Codes de l'écrit: Graphies et ponctuation» (part 4). Aquesta part conté quatre capítols, el ja habitual d'introducció (capítol 25), i «Graphies : des usages à la norme» (capítol 26), «Graphématique et graphétique en diachronie : les principaux phénomènes» (capítol 27) i «Ponctuation» (capítol 28).

Tornant a una part més clàssica d'una gramàtica històrica, trobem seguidament la part cinquena, «Morphologie et morphosyntaxe», amb una introducció³ i quatre capítols, del 29 al 32, respectivament amb els títols següents: «Morphologie dérivationnelle vs. Flexionnelle», «Catégories variables : nom, adjectifs, pronoms et déterminants», «Catégories variables : le verbe» i «Catégories invariables». Aquesta part és la que clou el primer volum.

El segon volum s'inicia amb la part 6 «Syntaxe», que comprèn, a més de la introducció, els capítols 33 a 37. Concretament es tracta dels capítols «Syntaxe interne des groupes de mots et morphèmes», «Expression et position des constituants majeurs dans les divers types de propositions», «Syntaxe de la phrase simple», «Syntaxe de la phrase complexe» i «Syntaxe de l'oral».

Les parts setena i vuitena són les altres dues parts que s'anuncien al primer capítol com a més innovadores. Es tracta de les parts destinades a la semàntica gramatical i a la pragmàtica. La primera s'inicia amb una introducció que explica oportunament la pregunta que li serveix de títol «Qu'est-ce qu'un sens grammatical ?» (recordem que a partir de la part 5 les introduccions no porten numeració com a capítol a part). I seguidament inclou quatre capítols (38 a 41): «Le verbe: les marqueurs de temps, mode et aspect», «Le groupe nominal, les pronoms», «Les relateurs» i «La négation de proposition».

La vuitena part, amb el títol «Énonciation et textualité, pragmatique», s'inicia també amb una introducció intitolada «Évolutions dans le domaine de la cohérence discursive» i es compon de tres capítols (42 a 44): «Niveau énonciatif», «Niveau informationnel» i «La structuration du texte».

Arribem a la darrera part, la novena, dedicada al lèxic i a la semàntica lexical. Aquí no hi ha cap capítol que es presenti com a introducció amb aquest títol, però el capítol 45 «Lexique, structures et évolution: notions théoriques» en fa les funcions establint les bases teòriques per als capítols següents, del 46 al 50. Respectivament són: «Étymologie», «Constitution historique du lexique», «Procédés morphologiques de création lexicale», «Lexique et construction», redactat originàriament per Peter Koch i revisat per Esme Winter-Froemel, i «Emprunts : langues en contact».

El darrer capítol, el 51 («Les grands traits de l'évolution du français», p. 1999-2014), és l'únic de la part 10, i consisteix en un breu escrit de resum i conclusions. Aquí s'hi presenta, per cadascun dels capítols de la història de la llengua, un resum del que s'hi ha dit. Aquest capítol, signat conjuntament pels editors i altres col·laboradors de l'obra fins a un total de 10 noms, es clou amb un paràgraf titulat justament «51.8 Conclusion», on es posen en relleu algunes aportacions interessants d'aquesta obra, com per exemple l'evolució del francès posterior al segle XVII quan sempre s'havia donat una imatge més aviat estàtica per aquesta època.

Malgrat la seva extensió, la *GGHF* és una obra d'estructura clara, amb molts elements que orienten el lector, com les extenses taules de matèries i les introduccions que presenten cada part. Encara, el capítol de conclusions dona una visió final del conjunt de l'obra; una obra rica i densa que mereix una lectura aprofundida. Tots els lectors, ja sigui els que s'interessin pels capítols de tipus més tradicional o els

3. En aquest cas, la introducció no ve numerada com a capítol a part, com tampoc ho seran les de les parts 6 a 8.

que s'interessin pels capítols més innovadors, hi trobaran profitosos elements informatius i per a la flexió teòrica i metodològica sobre el canvi lingüístic.

Maria Reina BASTARDAS I RUFAT
Universitat de Barcelona

MARTÍ I CASTELL, Joan (2020): *Joan Coromines i Vigneaux. Semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica, 105 p.

A l'hora de plantejar-se el repte d'emprendre una biografia, cal triar, entre les dues postures extremes possibles, quina posició adoptar. Podem seguir la prestigiosa escola anglosaxona, en què ressalta la monumental biografia del Dr. Johnson, que el seu admirador James Boswell va fer —*The Life of Samuel Johnson, LL.D.* (1791)—, encara avui pendent de traducció al català. Boswell tracta en aquesta biografia, considerada el cim del gènere biogràfic anglosaxó, la figura controvertida del savi autor del *A Dictionary of the English Language* (1775), obra lexicogràfica de referència del seu temps, com si fos un entomòleg, en què consigna, amb el mateix grau d'importància i valor, tots els treballs i els dies, que segueix fil per randa, del nostre home. Com un quadre de Canaletto, pinta i perfila minuciosament qual-sevol aspecte de la seva vida. Al pol oposat, aquelles biografies més impressionistes, o fins i tot expressionistes, com un dibuix de Schiele, en què es ressalta aquells aspectes més significatius del biografat amb traços enèrgics. Un bon exemple d'aquesta tendència seria la sèrie d'*Homenots*, de Josep Pla, com el que dedicà al Príncep dels Poetes («Josep Carner. Un retrat», 1958). És clar que entre aquests extrems, hi ha moltes, innombrables, possibilitats intermèdies, com la lloada biografia que l'escriptora Elizabeth Gaskell va fer de la seva col·lega Charlotte Brönte (*The Life of Charlotte Brontë*, 1857) o la divertidíssima biografia planiana de l'industrial Rafael Puget d'*Un senyor de Barcelona* (1951). A casa nostra han conreat amb encert el gènere biogràfic Albert Manent amb el seu encara imprescindible *Josep Carner i el Noucentisme* (1969) o Josep Massot i Muntaner i la seva sèrie d'*Escriptors i erudits contemporanis*, que ja ha arribat als dotze volums.

En el cas que ens ocupa, el Dr. Joan Martí i Castell ha acceptat el repte que li oferia la col·lecció «Semblances biogràfiques», de l'Institut d'Estudis Catalans, per adoptar una posició intermèdia entre les moltes possibles, que era la que pròpiament més s'adeia al concepte de «semblança», és a dir, d'esbós literari, i a les dimensions —un centenar de pàgines— d'aquesta col·lecció acadèmica adreçada a glossar la vida i miracles dels membres traspassats de la nostra Acadèmia de la Llengua, col·lecció que gairebé ja ha arribat al centenar de títols.

En la «Introducció» Martí i Castell reconeix la «tasca especialment difícil i delicada» a la qual el projecte el comprometia, per la «vastitud» de la vida i l'obra del biografat, el lingüista Joan Coromines (1905-1997), que recorre pràcticament tot el convuls segle xx, que feu de l'estudi de la seva —de la nostra— llengua una dèria vital.

Tot seguit passa revista a la «Biografia», que és deutora en bona part, com molt bé reconeix Martí i Castell, de la recerca minuciosa de Joan Pujadas, que és la persona que més detalladament coneix la cronologia vital de Coromines. Martí i Castell parteix, és clar, del pare, el polifacètic Pere Coromines (1870-1939): «escriptor, filòsof, assagista, traductor, economista i polític»; nascut a Barcelona, els seus pares eren originaris de l'Alt Empordà, pagesos que emigraren a Barcelona, on regentaren una carnisseria. El fill Pere estudià a la Universitat, fou membre de L'Avenç (1895); en la seva joventut flirtejà amb els moviments anarquistes i obreristes, fet que pagà car en l'onada de repressió posterior i indiscriminada que provocà l'atemptat al carrer dels Canvis Nous, de Barcelona, al costat de Santa Maria del Mar, al pas de la processó de Corpus (7 de juny de 1896): mitja dotzena de morts —ai!— i una quarantena de ferits. Pere Coromines va ser detingut, empresonat a Montjuïc, interrogat, torturat, jutjat en un consell de guerra —l'anomenat Procés de Montjuïc (11-15 de desembre de 1896)—; la sentència absolutòria per a ell (abril de 1897) suposà la pena de mort de cinc anarquistes innocents —el culpable, un